

■ JEDEN Z KILKU POWOJENNYCH POMNIKÓW Z KŁAMLIWYMI NAPISAMI, POSTAWIONYCH PRZEZ WŁADZE SOWIECKIE W LESIE KATYŃSKIM – PRZEDSTAWIONY NA FOTOGRAFII POCHODZI Z KOŃCA LAT SIEDEMDZIESIĄTYCH. FOT. AIPN

WITOLD WASILEWSKI

KŁAMSTWO KATYŃSKIE – HISTORIA I WSPÓŁCZESNOŚĆ

W kwietniu i maju 1940 r. funkcjonariusze NKWD wymordowali blisko 22 tys. polskich jeńców wojennych i więźniów. Po odkryciu i ujawnieniu zbrodni przez Niemców wiosną 1943 r. Sowieckie Biuro Informacyjne ogłosiło komunikat oskarżający o ten mord Niemców, a Goebbelsa o szerzenie bredni wymierzonych przeciwko ZSRS. W kłamstwo katyńskie wierzą do dziś miliony Rosjan.

Z

brodniczą decyzję podjęło 5 marca 1940 r. Biuro Polityczne Komitetu Centralnego Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików), na którego czele stał Józef Stalin. Projekt decyzji złożył na piśmie szef NKWD Ławrientij Beria, podpisali ją decydenci z Politbiura, a postanowienie zaprotokołowano. Jednym z miejsc kaźni jeńców stał się Las Katyński niedaleko Smoleńska, gdzie ukryto zwłoki 4415 ofiar, głównie oficerów WP. Niemcy, okupujący od lipca 1941 r. tę część Smoleńszczyzny, rozpoczęli w marcu 1943 r. prace ekshumacyjne koło Katynia i odkryli ciała pomordowanych. Władze III Rzeszy, przy szczególnym udziale ministra propagandy Josepha Goebbelsa, rozpoczęły akcję informacyjną. 11 kwietnia 1943 r. agencja Transocean, a 13 kwietnia Radio Berlin ogłosiły informację o odnalezieniu w Kozich Górach na terenie Lasu Katyńskiego ciał polskich oficerów zamordowanych przez bolszewików w 1940 r. Na miejsce odkrycia Niemcy sprowadzili m.in. wielonarodową grupę dziennikarzy, Międzynarodową Komisję Lekarską, Komisję Techniczną PCK, polskich i anglosaskich oficerów przetrzymywanych w oflagach. Potwierdzili oni, że zbrodni dokonano w czasie, gdy rejon Katynia kontrolowali Sowieci, na co wskazywały badania terenowe, obdukcje zwłok i zeznania miejscowej ludności.

15 kwietnia 1943 r. Sowieckie Biuro Informacyjne ogłosiło przez radio i w prasie komunikat oskarżający Niemców o mord na polskich oficerach, a Goebbelsa o szerzenie bredni wymierzonych przeciwko ZSRS. W komunikacie wskazano, że polscy jeńcy „znajdowali się w 1941 r. w rejonach położonych na zachód od Smoleńska na robotach budowlanych i wraz z wieloma ludźmi sowieckimi, mieszkańcami obwodu smoleńskiego, wpadli w ręce niemieckich katów faszystowskich w lecie 1941 r., po wycofaniu się wojsk sowieckich z rejonu Smoleńska”¹. Komunikat został wcześniej zatwierdzony przez sowieckie kierownictwo i wyznaczył ogólny kształt tzw. kłamstwa katyńskiego.

ALIANCI SIĘ ODCINAJĄ, A SOWIECI ZAFALSZOWUJĄ

Winston Churchill i Franklin D. Roosevelt, po rewelacji niemieckiej i proklamacji fałszerskiej sowieckiej wersji w kwietniu 1943 r., odmówili poparcia polskich starań o definitywne wyjaśnienie kwestii sprawstwa mordu przez Międzynarodo-

¹ *Katyn. Dokumenty zbrodni*, t. 4: *Echa Katynia*, oprac. zbiorowe, Warszawa 2006, dok. 3, s. 44–45.

СССР

**НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ**

„ марта 1940 г.
№ 794/Б
г. МОСКВА

Ц К В К П (б)

товарищу С Т А Л И Н У

В лагерях для военнопленных НКВД СССР и в тюрьмах западных областей Украины и Белоруссии в настоящее время содержится большое количество бывших офицеров польской армии, бывших работников польской полиции и разведывательных органов, членов польских националистических к-р партий, участников вскрытых к-р повстанческих организаций, перебежчиков и др. Все они являются заклятыми врагами советской власти, предполненными ненависти к советскому строю.

Военнопленные офицеры и полицейские, находясь в лагерях, пытаются продолжать к-р работу, ведут антисоветскую агитацию. Каждый из них только и ждет освобождения, чтобы иметь возможность активно включиться в борьбу против советской власти.

Органами НКВД в западных областях Украины и Белоруссии вскрыт ряд к-р повстанческих организаций. Во всех этих к-р организациях активную руководящую роль играли бывшие офицеры бывшей польской армии, бывшие полицейские и жандармы.

Среди задержанных перебежчиков и нарушителей гос-

*Т. Калинин-за
Т. Каганович-за*

■ NOTATKA ŁAWRIENTIJA BERII Z MARCA 1940 R. – Z PROPOZYCJĄ DECYZJI KATYŃSKIEJ, PODPISANA PRZEZ CZŁONKÓW POLITBIURA WKP(Б). Fot. DOMENA PUBLICZNA

■ WSEWÓŁD MIERKUŁOW.
FOT. NKVD.MEMO.RU

■ OKŁADKA KSIĄŻKI
O SIERGIEJU KRUGŁOWIE.
FOT. DOMENA PUBLICZNA

dowy Czerwony Krzyż, a w korespondencji ze Stalinem odcięli się od Rządu RP².

W kolejnych miesiącach władze sowieckie rozbudowały konstrukcję fałszerstw, mających legitymizować w oczach własnego społeczeństwa i światowej opinii publicznej „legendę” o dokonaniu zbrodni przez Niemców. W końcu września 1943 r. Armia Czerwona opanowała rejon Lasu Katyńskiego. Władze ZSRS postanowiły wykorzystać ten moment do sprokurowania szczegółowych dowodów niemieckiej odpowiedzialności. Przygotowanie gruntu dla dalszych działań powierzono funkcjonariuszom aparatu bezpieczeństwa. Pracami komisji złożonej z „przedstawicieli odpowiednich organów” kierował szef NKGB Wsiewołod Mierkułow i pierwszy zastępca szefa NKWD Siergiej Krugłow. Działaniami operacyjnymi w rejonie Katynia dowodził naczelnik wydziału kontrwywiadu NKGB Leonid Rajchman³. Pomiędzy początkiem października 1943 r. a styczniem 1944 r. funkcjonariusze NKWD i NKGB wykonali zadanie wykreowania fałszywego obrazu losu zgładzonych jeńców, przygotowali doły ze zwłokami, tak by przeprowadzane później ekshumacje służyły wyciągnięciu wniosków o winie niemieckiej. Polegało to na podrzucaniu dokumentów z pierwszej połowy 1941 r., mających świadczyć o pozostawaniu w tym czasie jeńców przy życiu. Podkładano je do zwłok, tak by później „odkryte” świadczyły o winie niemieckiej⁴. Podrzucono np. kartkę napisaną 20 czerwca 1941 r. przez niebędą-

² *Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej*, red. S. Stanisławska, Warszawa 1965, dok. nr 74, 75, 76, s. 347–348.

³ I. Jaźborowska, A. Jabłokow, J. Zoria, *Katyń. Zbrodnia chroniona tajemnicą państwową*, Warszawa 1998, s. 285–286.

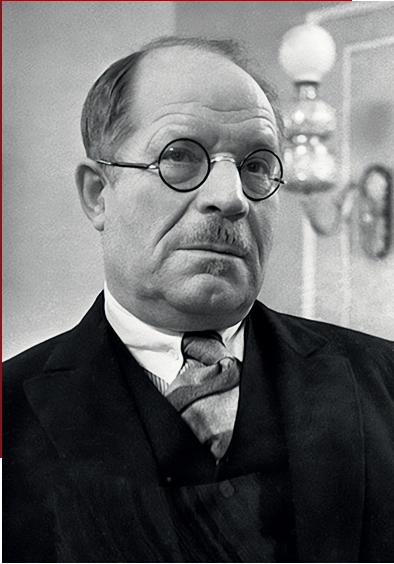
⁴ N. Lebediewa, *Komisja Specjalna i jej przewodniczący Burdenko*, „Zeszyty Katyńskie”, nr 23, 2008, s. 65–67.

cego ofiarą katyńską Stanisława Kuczyńskiego, następnie odkrytą podczas ekshumacji przez eksperta komisji państwowej Konstantina Zubkova. Najważniejszym elementem działań zespołu Mierkułowa/Krugłowa było przygotowanie świadków mających potwierdzić fałszywą wersję wydarzeń i eliminacja świadków mogących głosić prawdę. Dla osiągnięcia tego celu szantażowano karą za kolaborację z Niemcami. Funkcjonariusze zmusili do zmiany zeznań np. miejscowego chłopca

Parfiona Kisielowa, który później w obecności dziennikarzy zachodnich odwołał swoje zeznanie złożone w dochodzeniu niemieckim. Wielu świadkom dopisano obciążające Niemców „legandy”, jak wiceburmistrzowi Smoleńska z okresu okupacji Borisowi Bazylewskiemu. Burmistrz Smoleńska Boris Mienszagin – który zbiegł przed Armią Czerwoną na Zachód, ale w 1945 r. oddał się w ręce sowieckie, by ratować rodzinę – nie chciał wystąpić w roli fałszywego świadka. Z więzienia wyszedł dopiero w 1970 r., zmarł w domu inwalidów na dalekiej rosyjskiej północy w 1984 r. Rezultaty prac zespołu Mierkułowa/Krugłowa z okresu do 10 stycznia 1944 r. zostały zreasumowane w *Informacji o rezultatach wstępnego śledztwa w tzw. sprawie katyńskiej*⁵. Uzupełniono ją 18 stycznia. Komisja NKWD i NKGB zbudowała następującą narrację: 1. Jeńcy wojenni przebywali na zachód od Smoleńska i pracowali przy budowie dróg od wiosny 1940 r. do czerwca 1941 r., czyli do początku inwazji niemieckiej; 2. Polacy dostali się do niewoli niemieckiej i zostali rozstrzelani pod koniec sierpnia i we wrześniu 1941 r.; 3. Rozstrzelania polskich jeńców jesienią 1941 r. w Lesie Katyńskim dokonała niemiecka jednostka wojskowa, zajmująca willę w Kozich Górach do końca września 1943 r., a „kierował tą instytucją pułkownik Arnes” [w jednostce, która rzekomo miała dokonać zbrodni, służył Friedrich Ahrens]; 4. Po rozstrzelaniu jeńców jesienią 1941 r. Niemcy, przygotowując prowokację, podjęli działania, aby przypisać swoją zbrodnię organom władzy sowieckiej. Fabuła stwo-

⁵ Gosudarstwiennyj Archiw Rossijskoj Fiedieracyi, fond 7021, op. 114, d. 6, k. 1–53.

■ NIKOŁAJ BURDENKO. FOT. WIKIMEDIA COMMONS

rzona zakulisowo przez służby specjalne została następnie powielona przez działającą w świetle reflektorów komisję państwową.

13 stycznia 1944 r. Politbiuro WKP(b) zatwierdziło powstanie, powołanej dzień wcześniej Komisji Specjalnej do ustalenia i zbadania okoliczności rozstrzelania przez niemieckich najeźdźców faszystowskich w Lesie Katyńskim (w pobliżu Smoleńska) jeńców wojennych – polskich oficerów⁶. Na czele komisji stanął neurochirurg Nikoła

Burdenko, członek Akademii Nauk ZSRS, a w jej skład weszli: pisarz Aleksiej Tołstoj, metropolita kijowski i halicki Nikoła, przewodniczący Komitetu Wszechruskiego gen. dyw. Aleksandr Gundorow, przewodniczący Komitetu Wykonawczego Rady Towarzystw Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy Siergiej Kolesnikow, ludowy komisarz oświaty RFSRS akademik Władimir Potiomkin, szef Głównego Zarządu Wojskowo-Sanitarnego Armii Czerwonej gen. broni Jefim Smirnow i przewodniczący Smoleńskiego Obwodowego Komitetu Wykonawczego WKP(b) Roman Mielnikow. Przy komisji powołano zespół sowieckich ekspertów medycyny sądowej kierowany przez Wiktora Prozorowskiego. Skład tego ciała i udział w nim ekspertów miały sprawiać wrażenie powagi i obiektywizmu. Podczas inauguracyjnego posiedzenia komisji Burdenki 13 stycznia 1944 r., Krugłow przedstawił wersję wydarzeń wypracowaną przez bezpiekę. Zaakceptowano ją. 22 stycznia 1944 r. komisja Burdenki przedstawiła w Smoleńsku wyniki dochodzenia w sprawie mordu w Katyniu na konferencji prasowej dla dziennikarzy zagranicznych, wśród których był też komunista ze Związku Patriotów Polskich Jerzy Borejsza. Zaprezentowano m.in. fałszywe świadectwa: Kisielowa, Bazylewskiego, kobiet zatrudnionych w willi w Lesie Katyńskim. 24 stycznia 1944 r., po zaledwie kilkunastu dniach od rozpoczęcia pracy, Komisja Specjalna wydała *Komunikat* prezentujący oficjalną, sowiecką wersję losu wymordowanych Polaków. W podsumowaniu tego obszernego doku-

⁶ *Katyń. Dokumenty zbrodni...*, t. 4, dok. 45, s. 171.

■ PAŁACYK DNEIPRZAŃSKI (WILLA W KOZICH GÓRACH), DOM WYPOCZYNKOWY DLA WYŻSZYCH RANGĄ URZĘDNIKÓW GPU W LESIE KATYŃSKIM NAD BRZEGIEM DNEIPRU, KILKASET METRÓW OD MIEJSC EGZEKUCJI. FOT. AIPN

mentu orzekła, że „z zeznań przeszło 100 przesłuchanych przez Komisję świadków, z danych ekspertyzy sądowo-medycznej, z dokumentów i dowodów rzeczowych, wydobytych z grobów Lasu Katyńskiego wypływają następujące wnioski: [...]

9) Z danych ekspertyzy sądowo-medycznej wynika w sposób nie budzący żadnych wątpliwości, że:

a) egzekucje odbyły się jesienią 1941 r. [...]

b) oprawcy niemieccy, rozstrzelując polskich jeńców wojennych, stosowali ten sam sposób strzału z pistoletu w tył czaszki, który stosowali w innych miastach, jak np. Orle, Woroneżu, Krasnodarze i w tymże Smoleńsku.

10) Wnioski, wypływające z zeznań świadków i ekspertyzy sądowo-lekarskiej, że jeńcy wojenni – Polacy zostali rozstrzelani przez Niemców jesienią 1941 r., znajdują całkowite potwierdzenia w dowodach rzeczowych i dokumentach wydobytych z grobów katyńskich.

11) Rozstrzelując jeńców wojennych – Polaków w Lesie Katyńskim, niemieccy najeźdźcy faszystowscy konsekwentnie realizowali swoją politykę eksterminacji narodów słowiańskich”⁷.

⁷ *Katyń. Dokumenty zbrodni*, t. 4..., dok. 67, s. 316–317.

Komunikat opublikowano 26 stycznia 1944 r. w gazecie „Prawda”, a następnie z powołaniem na agencję TASS w innych publikatorach. Był odtąd najważniejszym dokumentem kłamstwa katyńskiego; jako wykładnia prawdy obowiązywał później we wszystkich państwach bloku wschodniego.

KŁAMSTWO WĘDRUJE W ŚWIAT

Po wyposażeniu kłamstwa w szczegółową legendę, władze ZSRS obrały sobie za cel narzucenie go światu w wymiarze prawnym. Sowieccy prokuratorzy w trakcie procesu norymberskiego włączyli do oskarżenia niemieckich zbrodniarzy wojennych zbrodnię w Katyniu. Świadcami sowieckiego oskarżenia byli Bazylewski i „odwrócony świadek” – członek Międzynarodowej Komisji Lekarskiej – Bułgar Marko Markow, aresztowany w Bułgarii w 1945 r. i przymuszony groźbą wyroku za kolaborację z Niemcami do zmiany wcześniejszego stanowiska. Niemiecka obrona zdruzgotana w 1946 r. oskarżenie, wykorzystując błędy w sowieckiej narracji, jak np. nieobecność Ahrensa w rejonie Katynia, w czasie gdy miał tam jakoby kierować egzekucjami. Prawna manipulacja ostatecznie nie powiodła się dzięki amerykańskim i brytyjskim delegatom do Trybunału Norymberskiego, co było pierwszą oznaką zmiany postawy Anglosasów. W czasie wojny koreańskiej Izba Reprezentantów USA powołała Komisję Śledczą do Zbadania Mordu w Lesie Katyńskim, która w 1952 r. potwierdziła sowiecką odpowiedzialność za zbrodnię. W odpowiedzi na aktywność amerykańskiej komisji przeprowadzono w bloku sowieckim najbardziej zmasowaną kampanię propagandową w historii kłamstwa katyńskiego. Zainicjowano ją w ZSRS, po wypracowanej przez Mołotowa i Stalina decyzji Politbiura WKP(b) z 29 lutego 1952 r. i natychmiast rozciągnięto na wszystkie kraje bloku wschodniego⁸. W jej ramach przypomniano komunikat komisji Burdenki i zaprezentowano dawno sprokrowane oraz przygotowane z tej okazji fałszywe świadectwa sowieckiej niewinności. Nad Wisłą kampanię rozpoczęto od wydrukowania 1 marca 1952 r. w „Trybunie Ludu” piętnującego Amerykanów oświadczenia rządu RP, a spuentowano publikacją przez wydawnictwo „Czytelnik” w 1952 i 1953 r. kłamliwej książki Bolesława Wójcickiego *Prawda o Katyniu*⁹. W Wielkiej Brytanii podjęto w latach siedemdziesiątych XX w., bez poparcia władz brytyjskich, wysiłek przypomnienia

⁸ Rossijskij Gosudarstwennyj Archiw Socjalno-Politiczeskiej Istorii, fond 82, op. 2, d. 1296, s. 157–168.

⁹ W. Wasilewski, *Ludobójstwo. Kłamstwo i walka o prawdę. Sprawa Katynia 1940–2014*, s. 143–176.

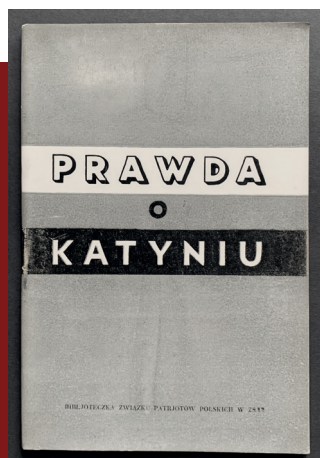

■ CZŁONKOWIE MIĘDZYNARODOWEJ KOMISJI LEKARSKIEJ; DRUGI OD LEWEJ FRANÇOIS NAVILLE, CZWARTY VINCENZO PALMIERI, ÓSMY FRANTIŠEK HÁJEK, DZIEWIĄTY FERENC ORSÓS, TRZYNASTY MARKO MARKOW, PIĘTNASTY GERHARD BUHTZ, 1943 R. FOT. WIKIMEDIA COMMONS

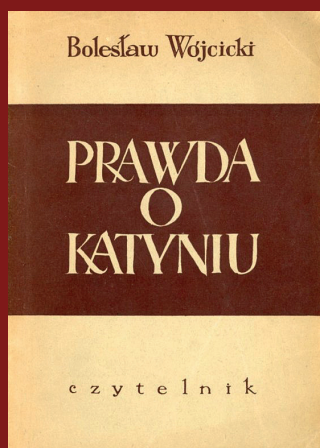
o dramacie z 1940 r. poprzez publikacje, audycje radiowe i erylując pomnik katyński w Londynie. 15 kwietnia 1971 r. Biuro Polityczne KC Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego, po akceptacji lub konsultacji m.in. Leonida Breżniewa, Michaiła Susłowa, Jurija Andropowa i Andrieja Gromyki, zdecydowało o kontrakcji mającej zablokować nagłaśnianie prawdy o Katyniu w Wielkiej Brytanii. Do rządu brytyjskiego skierowano notę w obronie wersji ogłoszonej przez komisję Burdenki. Sowieckie działania odniosły pewien skutek, ograniczając szerzenie wiedzy¹⁰.

W ścisłym związku z rozgrywkami w światowych stolicach i międzynarodowych instytucjach władze ZSRS kontynuowały po zakończeniu II wojny światowej działania służące uciszeniu świadków zdarzeń, np. osób obecnych przy ekshumacji z wiosny 1943 r. Działania takie prowadzono w bloku sowieckim i w państwach zachodnioeuropejskich. W tych pierwszych wobec niewygodnych osób stosowano represje sądowe lub ich groźbę, zmuszając je do zmiany zeznań lub milczenia, jak lekarzy MKL, wspomnianego Markowa, Czecha Františka Hajka, Słowaka Fran-

¹⁰ W. Materski, *Mord w Katyniu. Siedemdziesiąt lat drogi do prawdy*, Warszawa 2010, s. 61–64.

MOSKWA, 1944. KSIĄŻKA ZAWIERA
M.IN. OPIS PRAC KOMISJI BURDENKI
ORAZ ARTYKUŁY WANDY WASI-
LEWSKIEJ I JERZEGO BOREJSZY

WARSZAWA, 1952

tiška Šubika oraz wielu polskich uczestników tzw. delegacji do Katynia z 1943 r.¹¹ W zachodniej Europie z pomocą przychodzili działacze ruchów komunistycznych, którzy organizowali nagonki w miejscu pracy lub straszili procesami członków MKL podtrzymujących orzeczenie z 1943 r., m.in. Włocha prof. Vincenza Palmieriego i Szwajcara prof. François Naville'a. W kolejnych powojennych dekadach dużą rolę w podtrzymywaniu kłamstwa katyńskiego odgrywały rządy państw satelickich ZSRS. Szczególna funkcja przypadła tu władzom PRL.

KŁAMSTWO W POLSCE LUDOWEJ

Sprawa Katynia była zawsze najboleśniej odczuwana przez Polaków, a ukrycie prawdy o Katyniu stało się najżywotniejszym interesem przyszłych władców Polski Ludowej z sowieckiego nadania. Polscy komuniści w kraju i w ZSRS bezwarunkowo zaakceptowali sowieckie fałszerstwo. Kłamliwą wersję od początku propagowała Polska Partia Robotnicza z Pawłem Finderem i Władysławem Gomułą¹², a także kierownictwo Związku Patriotów Polskich z Wandą Wasilewską oraz dowództwo 1 Korpusu WP z Zygmuntem Berlingiem¹³. Po wkroczeniu Armii Czerwonej

do Polski i zainstalowaniu w Warszawie powolnego Moskwie rządu kłamstwo katyńskie stało się obowiązującą, państwową wersją wydarzeń. W PRL głównym na-

¹¹ T. Wolsza, *Katyn 1940. Świadkowie i świadectwa*, „Biuletyn IPN” 2020, nr 4, s. 24–36.

¹² W. Wasilewski, *Władysław Gomułka a sprawa katyńska*, „Komunizm: system – ludzie – dokumentacja” 2016, nr 5, s. 51–86, <http://komunizm.net.pl/wp-content/uploads/2016/04.pdf>

¹³ S. Cenckiewicz, *Katyńska geneza LWP*, „Biuletyn IPN” 2017, nr 4, s. 128–145.

rzędziem niedopuszczania do rozpowszechniania prawdy o Katyniu była propaganda i cenzura. Władze Polski Ludowej propagowały fałszywą wersję m.in. w reakcji na szerzenie informacji o losie pomordowanych (jak w 1952 r.) lub w ramach prewencji – jak w obliczu opozycyjnych obchodów rocznicy mordu wiosną 1980 r. Wersję komisji Burdenki kolportowano do lat osiemdziesiątych XX w. m.in. w drukach kierowanych do członków partii i wojskowych. W 1980 i 1981 r. Główny Zarząd Polityczny Ludowego Wojska Polskiego, wydał druki instruktażowe powtarzające komunikat komisji Burdenki. W innych momentach władze preferowały skazywanie sprawy katyńskiej na zapomnienie¹⁴. Niezmiennie blokowały przekazywanie prawdziwych informacji na temat Katynia. Zapis cenzury z 1975 r. stanowił m.in. „Nie wolno dopuszczać jakichkolwiek prób obarczania ZSRR odpowiedzialnością za śmierć polskich oficerów w lasach katyńskich”¹⁵.

Drugim narzędziem walki władarzy Polski Ludowej z prawdą o Katyniu były bezpośrednie represje wobec osób zagrażających kłamstwu. Na podstawie materiałów MSW, Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, akt prokuratorsko-sądowych, zidentyfikowano już kilkaset, a zweryfikowano przeszło sto przypadków represji związanych ze sprawą katyńską¹⁶. Represje dotyczyły m.in. osób kolportujących druki przedstawiające prawdziwy obraz zdarzeń lub głośno wypowiadających zdanie o odpowiedzialności Sowieców za zbrodnię. Do połowy lat pięćdziesiątych XX w. sprawy te kończyły się często karą wieloletniego więzienia, ale i później stosowano różne sankcje¹⁷. Ksiądz Jana Lecha z beskidzkiej parafii Kamionek aresztowanego w okresie prac amerykańskiej komisji katyńskiej w 1952 r. oskarżono o zorganizowanie przesłuchań świadków, których zeznania zamierzał jakoby przesłać do Stanów Zjednoczonych. Sąd wojskowy w Krakowie skazał go w 1953 r. na 10 lat więzienia, 3 lata infamii i przepadek

---

¹⁴ J. Żelazko, *Dzieje sprawy katyńskiej na przestrzeni siedemdziesięciu lat historii*, [w:] *Jeńcy wojenni z Łódzkiego – ofiary Zbrodni Katyńskiej*, red. J. Żelazko i P. Zawilski, Łódź 2011, s. 46–50.

¹⁵ T. Strzyżewski, *Wielka księga cenzury PRL w dokumentach*, Warszawa 2015, s. 92.

¹⁶ K. Łagojda, *Przeciwnicy sowieckiej wykładni o zbrodni w Katyniu: ofiary i świadkowie represji stalinowskich w Polsce (1945–1954)*, [w:] *Świadkowie. Między ofiarą a sprawcą zbrodni*, red. A. Bartuś, Oświęcim 2017, s. 209–223.

¹⁷ P. Gasztold-Seń, *Siła przeciw prawdzie. Represje aparatu bezpieczeństwa PRL wobec osób kwestionujących oficjalną wersję Zbrodni Katyńskiej*, [w:] *Zbrodnia Katyńska. W kręgu prawdy i kłamstwa*, red. S. Kalbarczyk, Warszawa 2010, 132–153.

całego majątku. W 1985 r. Alina Szymiczek, Andrzej Fenrych i Jan Gomoła, złożyli po patriotycznej demonstracji w Tarnowie kwiaty, czcząc pamięć oficerów zamordowanych w Katyniu w 1940 r. Postawiono ich przed Kolegium ds. Wykroczeń, które wydało orzeczenie o winie: Fenrycha, któremu okazano mającą go obciążać ulotkę dotyczącą Katynia, ukarano karą grzywny; Gomoła, emerytowany kombatan, podczas posiedzenia odwoławczego 6 listopada 1985 r., broniąc prawdy, stracił przytomność i dzień później zmarł¹⁸. Dopiero po zmianach politycznych w 1989 r. można było w Polsce mówić prawdę o Zbrodni Katyńskiej bez groźby konsekwencji, a pełne zniesienie cenzury wydawnictw nastąpiło w kolejnym roku.

KRYZYS KŁAMSTWA

Władze ZSRS, pomimo głoszonej od 1986 r. polityki jawności (głasności) w życiu publicznym, długo nie decydowały się na ujawnienie wiedzy o Zbrodni Katyńskiej. Dopiero pod wpływem zmian w Polsce z lat 1989–1990, postanowiły wycofać się z kłamstwa, choć równocześnie sekretarz generalny KC KPZS Michaił Gorbaczow polecił znaleźć po polskiej stronie jakiś równoważnik zbrodni z 1940 r., dając początek fałszywemu twierdzeniu o wymordowaniu w Polsce sowieckich jeńców z wojny 1920 r., czyli tzw. anty-Katyniowi¹⁹. Bezpośredni impuls do uznania sowieckiej odpowiedzialności za Zbrodnię Katyńską, stanowiła chęć podparcia autorytetu swoich polskich popleczników, zwłaszcza prezydenta Wojciech Jaruzelskiego, aby ten nie czuł się już zobowiązany do podtrzymywania kłamstwa, a nawet wystąpił w roli kogoś przyczyniającego się do ujawnienia prawdy. 7 kwietnia 1990 r. BP KC KPZS zatwierdziło komunikat TASS, wskazujący jako sprawców zbrodni na polskich jeńcach „Berię, Mierkułowa i ich pomocników”²⁰. W tym samym roku na światło dzienne wydobyto z sowieckich archiwów pierwsze świadectwa zbrodni popełnionej na Polakach. Przed rozpadem ZSRS w grudniu 1991 r., ujawniono m.in. listy wysyłkowe jeńców z obozów NKWD do miejsc egzekucji, których twórcy unikali jednak określania wprost celu transportów. Wobec powyższego kapitalne znaczenie miało ujawnienie przez prezydenta Rosji

¹⁸ W. Wasilewski, *Pamięć Katynia. Działania opozycji*, „Biuletyn IPN”, 2009, nr 5–6, s. 60–69.

¹⁹ W. Materski, *Od cara do „cara”. Studium rosyjskiej polityki historycznej*, Warszawa 2017, s. 171–185.

²⁰ *Katyn. Dokumenty zbrodni*, t. 4..., dok. 121, s. 504–505.

Borysa Jelcyna w październiku 1992 r. dokumentów z pakietu zamkniętego nr 1, m.in. pisma Berii, kluczowych stron protokołu Politbiura WKP(b) i wyciągów z decyzją z 5 marca 1940 r., mówiących bez ogródek o masowym rozstrzelaniu, wskazujących na odpowiedzialność za zbrodnię państwa sowieckiego i pokazujących skalę zagłady, w tym fakt objęcia nią więźniów. W latach dziewięćdziesiątych XX w. stopniowo ujawniono również kolejne dokumenty NKWD. Od 1990 r. Główna Prokuratura Wojskowa najpierw ZSRS, a później Rosji prowadziła dochodzenie w sprawie Katynia, przesłuchania przez nią przeprowadzone dostarczyły kolejnych ważnych informacji. W latach 1991–1996 w miejscach ukrycia zwłok ofiar katyńskich, m.in. po raz pierwszy w Charkowie i Miednoje, przeprowadzono ekshumacje, a następnie utworzono tam cmentarze. Rosyjscy uczeni wydawali rzetelne opracowania poświęcone Zbrodni Katyńskiej, a stowarzyszenie „Memoriał” kontynuowało kweryndy poszerzające wiedzę o szczegółach tej i innych zbrodni na Polakach. Kłamstwo katyńskie wydawało się zamkniętym rozdziałem historii.

REAKTYWACJA KŁAMSTWA

Kierunek zmian społeczno-politycznych w Rosji już w połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. postawił pod znakiem zapytania możliwość odcięcia się od sowieckiej spuścizny. W tych warunkach w Rosji reaktywowano kłamstwo o odpowiedzialności niemieckiej za Zbrodnię Katyńską. W przestrzeń publiczną ponownie wprowadzono wersję Burdenki, wzbogaconą o traktowanie ujawnionych dokumentów z pakietu nr 1 jako fałszywki, a całej dokumentacji NKWD jako rzekomo niejednoznacznej. Autorem publikacji rozwijających tę narrację był Jurij Muchin. W 1995 r. opublikowano w Moskwie jego książeczkę *Katynskij detektiv* (Katyński kryminał), a w 2003 r., już za rządów Władimira Putina, obszerne opracowanie pod wiele mówiącym tytułem *Antirossijskaja podłost'. Nauczno-istoriczeskij analiz. Rassledowanije falsifikacyi Katynskogo diela Polšej i Gienieralnoj prokuratoroj Rossii s celju razżecz nienawist' polakow k ruskim* (Antyrosyjska nikczemność. Analiza naukowo-historyczna fałszowania sprawy katyńskiej przez Polskę i Prokuraturę Generalną Rosji w celu wywołania nienawiści Polaków do Rosjan). Wedle Muchina historia sprawy katyńskiej przedstawia się następująco: polskich oficerów zamordowali Niemcy w 1941 r., w 1943 r. Hitler i Goebbels postanowili skłócić ZSRS z aliantami zachodnimi i odkryli doły ze zwłokami Polaków, a o ich wymordowanie oskarżyli

Rosjan. Polski rząd podchwycił prowokację, co było obrazą dla Związku Sowieckiego i zakłóciło prowadzenie działań wojennych, powodując śmierć milionów alianckich żołnierzy. Opowieść z epoki sowieckiej wzbogacił m.in. o wymysł, zgodnie z którym na przełomie lat osiemdziesiątych XX w. zdrajcy z KC KPZS i prokuratury reanimowali starą prowokację, tym razem w celu popchnięcia Polski do NATO.

W XXI w. w Rosji zaroilo się od publikacji nawiązujących do tej konstrukcji, m.in. Siergieja Strigina, Wiktora Iliuchina, Władysława Szweda. Fałszerstwo zyskało miejsce w prasie, radiu, telewizji i internecie. W 2005 r. w czasopiśmie „Liternaturnaja Gazeta” ukazał się wywiad z profesorem Moskiewskiego Państwowego Uniwersytetu Lingwistycznego Aleksiejem Płotnikowem, w którym rozmówcy wskazali na odpowiedzialność Niemców za Katyń. W 2014 r. na rosyjskim stoisku na targach książki w Warszawie wystawiono fałszującą rzeczywistość książkę Anatolija Tierieszczenki *Chożdienije po katyńskim mifam* (Droga przez mity katyńskie). Część kłamców powiela z pewnymi wariacjami narrację Muchina, inni bardziej koncentrują się na podważaniu szczegółów rzekomo niespójnej argumentacji wskazującej na odpowiedzialność ZSRS i tym sposobem prowadzą czytelników do wniosku o winie niemieckiej.

W epoce Putina kłamstwo katyńskie zostało ponownie upaństwowione, choć teza o winie niemieckiej nie jest, jak w czasach sowieckich, jedyną bezwzględnie obowiązującą wersją wydarzeń. Zalew fałszujących historię publikacji byłby jednak niemożliwy bez przyzwolenia państwa. Jego organy wspierają kłamstwo swoimi decyzjami: w 2004 r. Główna Prokuratura Wojskowa Federacji Rosyjskiej zakończyła śledztwo katyńskie, nie kwalifikując zbrodni na Polakach jako masowej; Sąd Rejonowy w Moskwie i prokuratura kilkakrotnie odrzucały wnioski stowarzyszenia „Memoriał” o rehabilitację wybranych ofiar Zbrodni Katyńskiej, w części uzasadnień negując aktualną wiedzę naukową; w 2020 r. z inspiracji miejscowej prokuratury z gmachu Twerskiego Państwowego Uniwersytetu Medycznego zdjęto tablicę upamiętniającą ofiary zbrodni z obozu w Ostaszkowie zamordowane w Kalinie (obecnie Twer). Stanowisko zajmowane w kwestii katyńskiej przez organy państwa i niektórych rosyjskich autorów określa się czasem jako negacjonizm, w którym zaprzecza się odpowiedzialności sowieckiej, nie artykułując wprost innej wersji wydarzeń. Równolegle rosyjscy notable, włącznie z prezydentem Putinem, relatywizują przy różnych okazjach zbrodnie na polskich jeńcach i więźniach, fałszywie zestawiając ją z losem jeńców sowieckich w 1920 r.

Dla niektórych osób równoczesne relatywizowanie zbrodni i jej zaprzeczanie, jakkolwiek wewnętrznie sprzeczne, nie stanowi problemu. Tam, gdzie umarła prawda, nie ma już miejsca na logikę. Głoszenie kłamstwa o winie Niemców, podważanie naukowych ustaleń na temat zbrodni i jej relatywizowanie przyniosło destruktywny skutek w obszarze świadomości Rosjan. W badaniu Centrum Lewady z 2010 r., wcale nie napawającym nadmiernym optymizmem, nieco więcej Rosjan obarczyła odpowiedzialnością za Katyń ZSRS niż Niemcy. W 2020 r. sytuacja okazała się już katastrofalna – spośród osób, które słyszały o zbrodni (ten odsetek powiększył się), 43 proc. wskazało na winę niemiecką, a tylko 26 proc. na sowiecką (pozostali nie mieli wyrobionego zdania)²¹. W kłamstwo proklamowane w 1943 r. wierzą dziś miliony Rosjan. Kłamstwo katyńskie jest również obecne poza Rosją, choć w skali nieporównanie mniejszej. Głosi je m.in. amerykański profesor uniwersytecki Grover Furr w książce *The Mystery of the Katyn Massacre. The Evidence, the Solution*, wydanej w 2018 i 2019 r. przez Erythros Press and Media; w 2021 r. ukazał się przekład polski: *Tajemnica Zbrodni Katyńskiej: Dowody. Rozwiązanie*. Robi to również działacz Komunistycznej Partii Czech i Moraw Josef Skála, który został z tego powodu skazany przez czeski sąd w 2023 r.²²

Historia kłamstwa katyńskiego nie jest zakończona. Kłamstwo katyńskie narodziło się w ZSRS w okresie II wojny światowej z chęci ukrycia zbrodni i trwało w dobrej kondycji przez blisko pół wieku. Wydawało się, że upadek bloku sowieckiego przypieczeruje jego koniec, jednak we współczesnej Rosji fałszerstwo zostało reaktywowane i nadal jest obecne w świecie.

---

²¹ *Obraz Polski w Rosji przez pryzmat sporów historycznych. Raport na podstawie badania opinii publicznej zrealizowanego w Rosji przez Centrum Lewady dla Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia*, Warszawa 2020, http://cpr dip.pl/wydawnictwo,raporty,668,obraz_polski_w_rosji.html

²² https://www.irohlas.cz/zpravy-svet/josef-skala-katynsky-masakr_2303031540_mst?_ga=2.185106029.573150098.1687160497-502545640.1687160497

Witold Wasilewski (ur. 1972) – historyk, dr hab., pracownik archiwum IPN w Warszawie. Autor książek: *Wyprawa bukowińska Stanisława Jabłonowskiego w 1685 roku* (2002); *Marian Zdziechowski wobec myśli rosyjskiej XIX i XX wieku* (2005); *Ludobójstwo. Kłamstwo i walka o prawdę. Sprawa Katynia 1940–2014* (2014); (wstęp, wybór i opracowanie) *Mord w Lesie Katyńskim. Przesłuchania przed amerykańską komisją Maddena w latach 1951–1952* (t. 1–3, 2017–2020) i in.